

Σχέσεις μεταξύ κλάδων των γραμμάτων του Λουί Αλτουσέρ μετάφραση: Τατιάνα Κίτσιου

Το κείμενο «Rapports entre disciplines litteraires» που επιλέξαμε να μεταφράσουμε είναι απόσπασμα από το βιβλίο του Louis Althusser, "Philosophie et philosophie spontanee des savants" (Maspero, 1974).

Για να εισαχθεί ο αναγνώστης κάπως καλύτερα στην προβληματική αυτού του αποσπάσματος παραθέτουμε την εισαγωγή του Althusser στο βιβλίο, καθώς επίσης την αρχή του κεφαλαίου, του οποίου είναι τμήμα το μεταφρασμένο απόσπασμα.

T.K.

Η Εισαγωγή «Αυτή η εισαγωγή στη «Σειρά παραδόσεων φιλοσοφίας για επιστήμονες» εκφωνήθηκε τον Οκτώβριο - Νοέμβριο του 1967 στην Ecole normale superieure.

Εδώ θα βρει κανείς τις πρώτες φόρμουλες οι οποίες «εγκαινίασαν» μια στροφή στις έρευνες μας, γενικά πάνω στη φιλοσοφία και ειδικότερα πάνω στη μαρξιστική φιλοσοφία. Είναι αλήθεια ότι προηγουμένως (στο Pour Marx και στο Lire "Le Capital") όριζα τη φιλοσοφία σαν «θεωρία της θεωρητικής πρακτικής». Επομένως σ' αυτή τη σειρά παραδόσεων εμφανίζονται νέες φόρμουλες: η φιλοσοφία, η οποία δεν έχει αντικείμενο (με τον τρόπο που μια επιστήμη έχει ένα αντικείμενο), αλλά έχει επίδικα αντικείμενα· η φιλοσοφία δεν παράγει γνώσεις αλλά διατυπώνει θέσεις κλπ. Οι θέσεις ανοίγουν το δρόμο στην ορθή τοποθέτηση προβλημάτων της επιστημονικής πρακτικής και της πολιτικής πρακτικής, κλπ. θα βρει επίσης κανείς σχηματικές φόρμουλες, οι οποίες απαιτούν μια μακρόχρονη εργασία για να ορισθούν με ακρίβεια και να συμπληρωθούν. Αλλά τουλάχιστον επισημαίνουν μια τάξη έρευνας (ordre de recherche), της οποίας τα ίχνη θα βρει κανείς στα μεταγενέστερα έργα.

14 Μαΐου 1974.

η αρχή του κεφαλαίου... Η αφίσα μας ανάγγελλε μια σειρά παραδόσεων μύησης στη φιλοσοφία για επιστήμονες.

Βλέπω ανάμεσα σας μαθηματικούς, φυσικούς, χημικούς, βιολόγους, κλπ. Αλλά επίσης και ειδικούς των «επιστημών του ανθρώπου», και, ας με συγχωρήσουν, ορισμένους απ' αυτούς που συμβατικά αποκαλούνται απλώς άνθρωποι «των γραμμάτων». Αυτό είναι περιορισμένης σημασίας: εκείνο που σας ενώνει, είναι είτε μια πραγματική εμπειρία της επιστημονικής πρακτικής, είτε η ελπίδα να δώσετε στον κλάδο σας τη μορφή μιας «επιστήμης» και επιπλέον, φυσικά, η ερώτηση: τι προσδοκά κανείς από τη φιλοσοφία;

Έχετε μπροστά σας έναν φιλόσοφο: είναι φιλόσοφοι εκείνοι που πήραν την πρωτοβουλία αυτών των παραδόσεων έχοντας το κρίνει δυνατό, επίκαιρο και χρήσιμο.

Γιατί; Γιατί, εξαιτίας του ότι ασχολούμαστε με τα έργα της ιστορίας της φιλοσοφίας και των επιστημών, και εξαιτίας του ότι συναναστρεφόμαστε φίλους μας επιστήμονες, σχηματίσαμε μια κάποια γενική ιδέα για τις σχέσεις που η φιλοσοφία διατηρεί αναγκαστικά με τις επιστήμες. Ακόμα καλύτερα: μια κάποια γενική ιδέα για τις σχέσεις που η φιλοσοφία θα όφειλε να διατηρεί με τις επιστήμες γιό να τις υπηρετεί αντί να τις υποτάσσει. Ακόμα καλύτερα: γιατί σχηματίσαμε, με αντίτιμο μια εμπειρία εξωτερική ως προς τη φιλοσοφία και τις επιστήμες, αλλά απαραίτητη στην κατανόηση της σχέσης τους, μια κάποια γενική ιδέα για τη φιλοσοφία που θα ήταν κατάλληλη να υπηρετεί τις επιστήμες.

Θέσεις - τριμηνιαία επιθεώρηση

Σχέσεις μεταξύ κλάδων των γραμμάτων

Louis Althusser

Και επειδή είμαστε εμείς, οι φιλόσοφοι, εκείνοι οι οποίοι πήραμε αυτήν την πρωτοβουλία θα ήταν δίκαιο να κάνουμε τα πρώτα βήματα: μιλώντας καταρχήν για το δικό μας κλάδο, τη φιλοσοφία, θα επιχειρήσω λοιπόν, με όσο το δυνατό απλούς και σαφείς όρους, να σας δώσω μια πρώτη ιδέα για τη φιλοσοφία. Δεν προτίθεμαι να σας παρουσιάσω μια θεωρία της φιλοσοφίας, αλλά, με πολύ μεγαλύτερη μετριοφροσύνη, μια περιγραφή του τρόπου της να υπάρχει και του τρόπου της να ενεργεί, δηλαδή της πρακτικής της»...

Σχέσεις μεταξύ κλάδων των γραμμάτων Αυτές οι σχέσεις υπήρξαν πάντα πάρα πολλές και στενές. Απ' ό,τι φαίνεται βρίσκονται σε διαδικασία ριζικής αλλαγής. Το γεγονός ότι βρίσκονται σε διαδικασία ριζικής αλλαγής οφείλεται στο ότι οι ίδιοι οι κλάδοι των επιστημών του ανθρώπου βρίσκονται σε διαδικασία ριζικής αλλαγής: αυτό τουλάχιστον διακηρύσσουν εκείνοι.

Ας το δούμε από πιο κοντά.

Παραδοσιακά, οι κλάδοι των γραμμάτων στηρίζονται σε μια τελείως ειδική σχέση με το «αντικείμενο» τους: μια πρακτική σχέση χρησιμοποίησης, εκτίμησης, απόλαυσης, ή, αν προτιμάτε, κατανάλωσης. Η λογοτεχνία, οι κλασικές σπουδές και οι πρακτικές της εκπαίδευσης και της έρευνας οι οποίες είναι συνδεδεμένες μαζί τους εδώ και αιώνες, συγκροτούν μια σχολή «κουλτούρας». Αυτό σημαίνει δύο πράγματα.

1. Η σχέση ανάμεσα στους κλάδους των γραμμάτων και το αντικείμενο τους (καθαυτό λογοτεχνία, καλές τέχνες, ιστορία, λογική, φιλοσοφία, ηθική, θρησκεία) έχει ως κυρίαρχη λειτουργία όχι τόσο τη γνώση αυτού του αντικειμένου, αλλά τον ορισμό και την εκμάθηση κανόνων, προτύπων και πρακτικών που προορίζονται να εγκαταστήσουν στους «μορφωμένους» σχέσεις «κουλτούρας» ανάμεσα στους ίδιους και σ' αυτά τα αντικείμενα. Πάνω απ' όλα: να μάθουν να χειρίζονται αυτά τα αντικείμενα για να τα καταναλώσουν όπως «αρμόζει». Να ξέρει κανείς «να διαβάξει», δηλαδή «να γευτεί», «να εκτιμά» ένα κλασικό κείμενο, να ξέρει να «χρησιμοποιεί τα διδάγματα» της ιστορίας να ξέρει να εφαρμόζει μια καλή μέθοδο για να σκέφτεται «σωστά» (λογική), να ανατρέχει στις ορθές ιδέες (φιλοσοφία) για να αναγνωρίζει εκεί τον εαυτό του μέσα στα μεγάλα ερωτήματα της ανθρώπινης ύπαρξης, την επιστήμη, την ηθική, τη θρησκεία κλπ. Μέσω της ειδικής σχέσης τους, τα γράμματα ή οι κλασικές σπουδές έδιναν μ' αυτό τον τρόπο μια κάποια γνώση: όχι την επιστημονική γνώση του αντικειμένου τους, όχι μια γνώση πάνω στη λειτουργία του αντικειμένου τους, αλλά, πέρα από μια κάποια πολυμάθεια απαραίτητη στην εξοικείωση; μια πρακτική γνώση: ακριβέστερα, μια πρακτική - γνώση - τον - πώς - να εκτιμούμε - κρίνουμε σωστά, να γευόμαστε - καταναλώνουμε - χρησιμοποιούμε αυτό το αντικείμενο. Αυτό είναι ακριβώς η «κουλτούρα»: μια γνώση επενδυμένη σε μια πρακτική - γνώση - του - πώς - να... Επομένως, μέσα σ' αυτό το ζευγάρι, εκείνο που είναι δευτερεύον (και παραμένει επιφανειακό, τυπικό, αν και όχι παραμελητέο) είναι η γνώση - εκείνο που κυριαρχεί είναι η πρακτική - γνώση - του - πώς - να... Βασικά, ως συνέπεια, τα γράμματα ήταν ο κατεξοχήν χώρος της παιδαγωγικής, δηλαδή της πολιτιστικής χειραγώγησης (dressage): το να μάθουμε να σκεφτόμαστε σωστά, να κρίνουμε σωστά, να γευόμαστε σωστά, να καταναλώνουμε σωστά, να φερόμαστε σωστά' σε σχέση με όλα τα πολιτιστικά αντικείμενα της ανθρώπινης ύπαρξης. Στόχος είναι ο honnete homme¹, ή ο «καλλιεργημένος» άνθρωπος. 2. Η πρακτική σχέση κατανάλωσης που υφίσταται μεταξύ των κλάδων των γραμμάτων και του αντικειμένου τους δεν μπορεί ν «θεωρηθεί σαν μια σχέση επιστημονικής γνώσης. Η «κουλτούρα» που έδιναν οι κλασικές σπουδές στους διάφορους κλάδους τους (λογοτεχνία, λογική, ιστορία, ηθική, φιλοσοφία, κλπ.) δεν ήταν παρά ο σχολιασμός της υπάρχουσας «κουλτούρας» μέσα στην ίδια την κοινωνία, με αφορμή καθιερωμένα αντικείμενα. Για να κατανοήσουμε το νόημα της «κουλτούρας» που έδιναν οι κλασικές σπουδές, πρέπει επομένως να εξετάσουμε όχι τις κλασικές σπουδές αυτές καθαυτές, ούτε μόνο τις κλασικές σπουδές, αλλά την υπάρχουσα κουλτούρα μέσα στην κοινωνία η οποία «καλλιεργούσε» αυτά τα γράμματα, και τις ταξικές λειτουργίες αυτής της κουλτούρας, επομένως τη διαίρεση σε τάξεις αυτής της κοινωνίας.

Η «κουλτούρα» που διδασκόμαστε στα σχολεία δεν είναι ποτέ στην πραγματικότητα τίποτα άλλο παρά μια κουλτούρα δευτέρου βαθμού' μια κουλτούρα που «καλλιεργεί», ειδικά σ' έναν αριθμό ατόμων αυτής της

Θέσεις - τριμηνιαία επιθεώρηση

Σχέσεις μεταξύ κλάδων των γραμμάτων

Louis Althusser

κοινωνίας, είτε περιορισμένο είτε περισσότερο διευρυμένο, και πάνω σε προνομιούχα αντικείμενα (τη λογοτεχνία, τις τέχνες, τη λογική, τη φιλοσοφία, κλπ.), την τέχνη του να αναφέρεσαι σ' αυτά τα αντικείμενα: σαν πρακτικό μέσο εγγάραξης σ' αυτά τα άτομα καθορισμένων προτύπων πρακτικής συμπεριφοράς απέναντι στους θεσμούς, στις «αξίες» και στα όσα συμβαίνουν σ' αυτή την κοινωνία. Η κουλτούρα είναι η ελιτίστικη ή και η μαζική ιδεολογία μιας δεδομένης κοινωνίας. Όχι βέβαια η πραγματική ιδεολογία των μαζών (γιατί, σε συνάρτηση με τις ταξικές αντιθέσεις, υπάρχουν περισσότερες τάσεις μέσα στην κουλτούρα): αλλά η ιδεολογία την οποία επιχειρεί να εγγαράξει η κυρίαρχη τάξη, άμεσα ή έμμεσα, μέσω της εκπαίδευσης ή άλλων οδών, και με βάση μια διαχωριστική λογική (κουλτούρα για τις ελίτ, κουλτούρα για τις λαϊκές μάζες) στις μάζες πάνω στις οποίες κυριαρχεί. Πρόκειται για μια επιχείρηση ηγεμονικού χαρακτήρα (Gramsci): να αποσπάσει τη συγκατάθεση των μαζών μέσω της διαχεόμενης ιδεολογίας (κάτω από τις μορφές της παρουσίας και της εγγάραξης της κουλτούρας). Η κυρίαρχη ιδεολογία επιβάλλεται συνεχώς στις μάζες, εναντίον ορισμένων τάσεων της δικής τους κουλτούρας, η οποία δεν είναι αναγνωρισμένη ούτε επικυρωμένη, αλλά η οποία αντιστέκεται.

Αυτός ο τρόπος να αντιλαμβάνεται κανείς τα γράμματα δεν συμβιβάζεται με τις αποδεκτές αντιλήψεις. Δεν μπορούμε να αρκούμαστε στο να δεχόμαστε κατά λέξη τα γράμματα και να πιστεύουμε στον ορισμό που δίνουν τα ίδια για τον εαυτό τους. Πίσω από τους κλάδους των γραμμάτων υπάρχει μια μακρόχρονη κληρονομιά: αυτή των κλασικών σπουδών. Για να κατανοήσουμε τις κλασικές σπουδές, πρέπει να ψάξουμε το νόημα της «κουλτούρας» την οποία διαχέουν μέσα στα πρότυπα των κυρίαρχων πρακτικών της δεδομένης κοινωνίας: μέσα στη θρησκευτική, ηθική, νομική, πολιτική, κλπ. ιδεολογία, με δύο λόγια μέσα στις πρακτικές ιδεολογίες. Και να η συνέπεια: Η «κουλτούρα» των γραμμάτων διαχεόμενη μέσα στη σχολική εκπαίδευση δεν είναι ένα φαινόμενο καθαρά σχολικό' είναι μια στιγμή ανάμεσα σ' άλλες της ιδεολογικής «διαπαιδαγώγησης» των λαϊκών μαζών. Με τα μέσα της και τα αποτελέσματα της (η «κουλτούρα») επικαλύπτει άλλα, τα οποία βρίσκονται την ίδια στιγμή σε λειτουργία: θρησκευτικά, νομικά, ηθικά, πολιτικά κλπ. Όλα εκείνα τα ιδεολογικά μέσα της ηγεμονίας της κυρίαρχης τάξης, που είναι ομαδοποιημένα γύρω από το κράτος, του οποίου την εξουσία κατέχει η κυρίαρχη τάξη. Αναμφίβολα, αυτή η συνάφεια, θα μπορούσαμε να πούμε αυτή η συγχρόνιση, ανάμεσα στην κουλτούρα των γραμμάτων (η οποία είναι το αντικείμενο - αντικειμενικός στόχος των κλασικών σπουδών) και τη μαζική ιδεολογική παρέμβαση που ασκείται από την Εκκλησία, το Κράτος, το δίκαιο, τις μορφές του πολιτικού καθεστώτος είναι τις περισσότερες φορές συγκαλυμμένη. Αλλά έρχεται στην επιφάνεια στη διάρκεια των μεγάλων πολιτικών και ιδεολογικών κρίσεων, όπου για παράδειγμα οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις έχουν ανοιχτά αναγνωρισθεί σαν επαναστάσεις στο εσωτερικό των μεθόδων ιδεολογικής παρέμβασης πάνω στις μάζες. Βλέπουμε τότε πολύ καθαρά ότι η εκπαίδευση βρίσκεται σε άμεση σχέση με την κυρίαρχη ιδεολογία, και ότι η σύλληψη της, ο προσανατολισμός της και ο έλεγχος της είναι ένα σημαντικό επίδικο αντικείμενο της ταξικής πάλης. Παράδειγμα: η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση της περιόδου της Συμβατικής Εθνοσυνέλευσης, η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του Jules Ferry, η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση η οποία απασχολούσε τόσο τον Λένιν και την Κρούτσκαγια, η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση της Πολιτιστικής Επανάστασης κλπ.

Αλλά και οι επιστήμες γίνονται το αντικείμενο μιας διδασκαλίας. Τα γράμματα, εννοούμενα ως κλασικές σπουδές, κατά τη μακρόχρονη ιστορία τους, δεν είναι λοιπόν η μοναδική ύλη της «πολιτιστικής» δηλαδή της ιδεολογικής διαπαιδαγώγησης. Η διδασκαλία των επιστημών είναι επίσης ο τόπος μιας παρόμοιας «πολιτιστικής» διαπαιδαγώγησης, αν και κάτω από μια μορφή απείρως λιγότερο ορατή, και πολύ περισσότερο λεπτή. Αλλά ο τρόπος με τον οποίο διδάσκει κανείς αυτές τις ίδιες τις θετικές επιστήμες εμπεριέχει μια κάποια ιδεολογική σχέση με την ύπαρξη τους και το περιεχόμενο τους. Δεν υπάρχει διδασκαλία καθαρής γνώσης που να μην είναι ταυτόχρονα μια πρακτική γνώση, δηλαδή σε τελική ανάλυση μια πρακτική γνώση του πώς να συμπεριφερόμαστε απέναντι σ' αυτή τη γνώση: απέναντι στη θεωρητική και κοινωνική της λειτουργία. Αυτή η γνώση του πώς να... οδηγεί σε μια πολιτική θέση απέναντι στο γνωστικό αντικείμενο, στη γνώση σαν αντικείμενο και στη θέση της μέσα στην κοινωνία. Κάθε επιστημονική διδασκαλία είναι φορέας, είτε το θέλει είτε όχι, μιας ιδεολογίας της επιστήμης και των αποτελεσμάτων της, δηλαδή μιας ορισμένης γνώσης του πώς να αντιμετωπίζουμε την επιστήμη, τα αποτελέσματα της, στηριζόμενη πάνω σε μια ορισμένη ιδέα για τη θέση της επιστήμης μέσα στην υπάρχουσα κοινωνία, και πάνω σε μια ορισμένη ιδέα για το ρόλο των ειδικευμένων επιστημόνων μέσα στην επιστημονική γνώση, επομένως πάνω σε μια ορισμένη ιδέα για τον καταμερισμό της χειρωνακτικής και πνευματικής εργασίας.

Θέσεις - τριμηνιαία επιθεώρηση

Σχέσεις μεταξύ κλάδων των γραμμάτων

Louis Althusser

Τίποτα δεν είναι πιο δύσκολο για τους διανοούμενους από το να αντιλαμβάνονται την ιδεολογία της οποίας είναι φορέας η εκπαίδευση, τα προγράμματα της, οι μορφές της, οι πρακτικές της, κλπ., όχι μόνο στα γράμματα αλλά και στις επιστήμες. Βρίσκονται μέσα στην κουλτούρα όπως τα ψάρια μέσα στο νερό: αλλά τα ψάρια δεν βλέπουν το νερό μέσα στο οποίο κολυμπούν. Γιατί όλα σ' αυτούς εναντιώνονται στην ακριβή αντίληψη της θέσης που κατέχουν μέσα στην κοινωνία, η κουλτούρα από την οποία έχουν τραφεί, η εκπαίδευση που τη διαχέει, οι κλάδοι με τους οποίους ασχολούνται χωρίς να μιλήσουμε για τη θέση που κατέχουν οι ίδιοι σαν διανοούμενοι, πανεπιστημιακοί και ερευνητές μέσα σ' αυτή την κοινωνία. Όλα εναντιώνονται σ' αυτό: τα αποτελέσματα του καταμερισμού της εργασίας (καταρχήν μεταξύ της χειρωνακτικής και πνευματικής εργασίας, έπειτα στο εσωτερικό της πνευματικής εργασίας: ο καταμερισμός μεταξύ ειδικοτήτων διανοουμένων), η εντυπωσιακή αμεσότητα του αντικειμένου ενασχόλησης τους, που απορροφά την προσοχή τους, ο χαρακτήρας, συγχρόνως υπερβολικά συγκεκριμένος και υπερβολικά αφηρημένος της πρακτικής τους, κλπ. Η πρακτική τους, την οποία ασκούν σ' ένα πλαίσιο καθορισμένο από νόμους που δεν ελέγχουν, παράγει μ' αυτό τον τρόπο αυθόρμητα μιαν ιδεολογία, μέσα στην οποία ζουν, χωρίς να έχουν λόγους να τη διαρρήξουν. Αλλά υπάρχει κάτι επιπλέον. Η δική τους ιδεολογία, η αυθόρμητη ιδεολογία της πρακτικής τους (η ιδεολογία τους για την επιστήμη και τα γράμματα) δεν εξαρτάται μόνο από τη δική τους πρακτική: εξαρτάται επιπλέον και σε τελική ανάλυση από το κυρίαρχο ιδεολογικό σύστημα της κοινωνίας μέσα στην οποία ζουν. Σε τελική ανάλυση αυτό το ιδεολογικό σύστημα κυβερνάει τις ίδιες τις μορφές της ιδεολογίας τους για την επιστήμη και τα γράμματα. Αυτό που φαίνεται να συμβαίνει μπροστά τους συμβαίνει στην πραγματικότητα, και ουσιαστικά, πίσω από την πλάτη τους.

Αλλά ας επανέλθουμε στα γράμματα. Εδώ και αρκετό καιρό: από το XVIII αιώνα, αλλά με τρόπο πολύ περισσότερο τονισμένο και ταχύ αυτά τα τελευταία χρόνια, η σχέση των κλάδων των γραμμάτων, κλπ βρίσκεται, απ' ό,τι φαίνεται, σε διαδικασία ριζικής αλλαγής. Ήταν μια πρακτική σχέση δηλαδή κατά βάθος μια ιδεολογική και πολιτική σχέση. Όμως, απ' όλες τις πλευρές, οι κλάδοι των γραμμάτων διακηρύσσουν ότι αυτή η σχέση έχει αλλάξει. Υποτίθεται ότι έχει γίνει επιστημονική. Ακόμα κι αν είναι περισσότερο ή λιγότερο διστακτικό, αυτό το φαινόμενο είναι ορατό μέσα στην πλειοψηφία των κλάδων οι οποίοι τιτλοφορούνται επιστήμες του ανθρώπου. Ας μη μιλήσουμε για τη λογική: έχει αλλάξει θέση, και αποτελεί τώρα μέρος των μαθηματικών. Αλλά και η γλωσσολογία φαίνεται ότι έχει γίνει, για ορισμένες τουλάχιστον από τις «περιοχές» της, μια επιστήμη. Η ψυχανάλυση, τόσο καιρό καταδικασμένη και εξορισμένη, αρχίζει να πετυχαίνει την αναγνώριση των τίτλων της. Άλλοι κλάδοι διατείνονται επίσης ότι έχουν προσεγγίσει το επίπεδο της επιστημονικότητας: η πολιτική οικονομία, η κοινωνιολογία, η ψυχολογία, η ιστορία... Η ίδια η ιστορία των γραμμάτων έχει ανανεωθεί, αφήνοντας πίσω της την παράδοση των κλασικών σπουδών.

Απ' αυτή την αντιφατική κατάσταση μπορούμε να κατανοήσουμε τις σχέσεις που σκιαγραφούνται τώρα μεταξύ των διαφόρων κλάδων των γραμμάτων. (Αυτοί οι κλάδοι) διεκδικούν το όνομα των επιστημών του ανθρώπου, σηματοδοτώντας με τη λέξη επιστήμες, τον ισχυρισμό τους ότι έχουν ήδη βάλει τέλος στην παλιά τους σχέση με το αντικείμενο τους. Στη θέση μιας σχέσης κουλτούρας, δηλαδή ιδεολογικής, θέλουν να εγκαταστήσουν μια νέα σχέση: επιστημονική. Στο σύνολο τους, θεωρούν ότι έχουν πετύχει αυτή τη μετατροπή και το διακηρύσσουν με το όνομα που εκείνοι έδωσαν στον εαυτό τους, αυτοαποκαλούμενοι επιστήμες του ανθρώπου. Αλλά μια διακήρυξη μπορεί να είναι μόνο μια διακήρυξη, μια πρόθεση, ένα πρόγραμμα, αλλά επίσης εν μέρει ένας μύθος, προορισμένος να συντηρήσει μιαν αυταπάτη, την «πραγματοποίηση μιας επιθυμίας».

Δεν είναι βέβαιο ότι οι επιστήμες του ανθρώπου άλλαξαν πραγματικά «φύση» αλλάζοντας όνομα και μεθόδους. Η απόδειξη αυτού του πράγματος βρίσκεται μέσα στον τύπο των σχέσεων που δημιουργούνται τώρα μεταξύ των κλάδων των γραμμάτων: συστηματική μαθηματικοποίηση πολλών κλάδων (πολιτική οικονομία, κοινωνιολογία, ψυχολογία), και «εφαρμογή» κλάδων που φανερά υπερέχουν σε επιστημονικότητα πάνω σε άλλους (καθοδηγητικός ρόλος της μαθηματικής λογικής και προπάντων της γλωσσολογίας, εξίσου κυριαρχικός ρόλος της ψυχανάλυσης κλπ.). Αντίθετα με ό,τι συμβαίνει στις φυσικές επιστήμες, όπου οι σχέσεις είναι γενικά οργανικές, αυτό εδώ το είδος της «εφαρμογής» παραμένει εξωτερικό, μηχανικό, εργαλειώδες, τεχνικό - άρα ύποπτο. Το πιο παράλογο σύγχρονο παράδειγμα της εξωτερικής εφαρμογής μιας «μεθόδου» (η οποία μέσα στην «καθολικότητα» της προέρχεται και εξαρτάται από τη μόδα), πάνω σ' ένα οποιοδήποτε αντικείμενο είναι ο

Θέσεις - τριμηνιαία επιθεώρηση

Σχέσεις μεταξύ κλάδων των γραμμάτων

Louis Althusser

«στρουκτουραλισμός». Όταν μερικοί κλάδοι ψάχνουν για μια καθολική «μέθοδο» μπορούμε με αρκετή σιγουριά να στοιχηματίζουμε ότι έχουν κάπως υπερβολική επιθυμία να επιδεικνύουν τους επιστημονικούς τους τίτλους, ώστε να τους αξίζουν πραγματικά. Οι αληθινές επιστήμες δεν έχουν ποτέ ανάγκη να κάνουν γνωστό στον κόσμο ότι έχουν ανακαλύψει τη συνταγή για να γίνουν επιστήμες.

Ένα άλλο ευαίσθητο σημείο αυτής της αμφίβολης διαδικασίας εμφανίζεται στην υπάρχουσα σχέση ανάμεσα σ' αυτή τη σχέση (μεταξύ κλάδων) και τη φιλοσοφία. Οι επιστήμες του ανθρώπου στη διαδικασία συγκρότησης τους εκμεταλλεύονται ανοιχτά ορισμένες φιλοσοφίες. Ψάχνουν μέσα σ' αυτές τις φιλοσοφίες (για παράδειγμα, μέσα στη φαινομενολογία, της οποίας η επιρροή μειώνεται, μέσα στο στρουκτουραλισμό, ή ακόμα μέσα στο χεγκελιανισμό και ακόμα στο ντσεϊσμό) ένα στήριγμα και έναν προσανατολισμό. Τον ψάχνουν μέσα στις φιλοσοφίες, ακόμα και μέσα σε μιαν επιθετική άρνηση κάθε φιλοσοφίας, η οποία στην κατάσταση που εκείνες βρίσκονται, αποτελεί η ίδια επίσης μια φιλοσοφική άρνηση της φιλοσοφίας (παραλλαγή του θετικισμού). Όπως έχουμε ήδη δει, αυτή η σχέση αντιστρέφεται: οι επιστήμες του ανθρώπου εκμεταλλεύονται φιλοσοφίες ή άλλους κλάδους οι οποίοι έχουν γι' αυτές θέση φιλοσοφίας (έτσι η γλωσσολογία και η ψυχανάλυση χρησιμοποιούνται όλο και περισσότερο ως «φιλοσοφίες» στην ιστορία των γραμμάτων, στη «σημειολογία» κλπ.) μόνον επειδή πραγματοποιούν αυτοί οι ίδιοι (κλάδοι) την κυρίαρχη ιδεολογία. Μέσα σ' αυτή την επιθυμητή, αλλά μη πραγματοποιούμενη συνάντηση, υπάρχει κάτι που φαίνεται, αν θέλει κανείς να το δει, σαν έλλειψη. Ακριβώς αυτό που λείπει από τις επιστήμες του ανθρώπου για να μπορούν να είναι άξιες του τίτλου τους: το να έχουν αναγνωρίσει επιτέλους τη θεωρητική τους βάση.

Δια μέσου όλων αυτών των σχέσεων, άμεσων ή διασταυρούμενων, ξαναβρίσκουμε το γνωστό μας όρο και το γνωστό μας ζήτημα = τη διεπιστημονικότητα¹. Αυτός ο μύθος παίζει σπουδαίο ρόλο, ασταμάτητα και απροκάλυπτα, μέσα στις επιστήμες του ανθρώπου. Η κοινωνιολογία, η πολιτική οικονομία, η ψυχολογία, η γλωσσολογία, η ιστορία των γραμμάτων, κλπ., δεν σταματούν να δανείζονται ιδέες, μεθόδους, τρόπους και διαδικασίες από τους υπάρχοντες κλάδους, είτε αυτοί είναι κλάδοι των γραμμάτων είτε επιστημονικοί. Είναι η εκλεκτική πρακτική των διεπιστημονικών «στρογγυλών τραπεζών». Προσκαλεί κανείς τους διπλανούς του, στην τύχη, για να μην ξεχάσει κανέναν ποτέ δεν ξέρεις. Όταν προσκαλεί κανείς όλο τον κόσμο, ώστε να μην ξεχάσει κανέναν, αυτό σημαίνει ότι δεν ξέρει ποιον ακριβώς να προσκαλέσει, ότι δεν ξέρει πού βρίσκεται και, ότι δεν ξέρει πού πηγαίνει. Αυτή η πρακτική των «στρογγυλών τραπεζών» συνοδεύεται αναγκαστικά από μια ιδεολογία για τις αρετές της διεπιστημονικότητας, η οποία ιδεολογία είναι η μουσική αντίστιξη και η θρησκευτική λειτουργία αυτής της πρακτικής. Αυτή η ιδεολογία συμπυκνώνεται στην εξής φόρμουλα: όταν κανείς αγνοεί κάτι που όλοι αγνοούν, αρκεί να συναθροίξει όλους τους αμαθείς, η επιστήμη θα προκύψει από τη συνάθροιση των αμαθών.

Νομίζετε πως αστειεύομαι; Αυτή η πρακτική βρίσκεται σε καταφανή αντίθεση - μ' αυτό που γνωρίζουμε από άλλες πηγές για τη διαδικασία συγκρότησης των πραγματικών επιστημών, συμπεριλαμβανομένων των νέων επιστημών. Δεν γεννήθηκαν ποτέ από μια «στρογγυλή τράπεζα» ειδικών. Αντίθετα, αυτή η πρακτική και η ιδεολογία της βρίσκονται σε σχέση μ' αυτό που γνωρίζουμε για τη διαδικασία κυριαρχίας των ιδεολογιών. Όταν κανείς προσκαλεί όλο τον κόσμο, αυτός που προσκαλείται δεν είναι η νέα, ελπιδοφόρα επιστήμη, γιατί αυτή δεν είναι ποτέ το αποτέλεσμα μιας συνάθροισης ειδικών που την αγνοούν αλλά αυτός που προσκαλείται είναι ένα πρόσωπο που κανείς δεν προσκάλεσε - και το οποίο δεν είναι αναγκαίο να προσκαλέσει κανείς μια και αυτοπροσκαλείται το ίδιο, η κοινή θεωρητική ιδεολογία, η οποία κατοικεί σιωπηλά στη «συνείδηση» όλων αυτών των ειδικών: όταν είναι συγκεντρωμένοι, αυτή είναι εκείνη που μιλάει μεγαλόφωνα - με τη φωνή τους.

Εκτός από κάποιες συγκεκριμένες περιπτώσεις, τις περισσότερες φορές τεχνικού χαρακτήρα, όπου αυτή η πρακτική είναι αποτελεσματική (όταν ένας κλάδος δικαιολογημένα «δίνει μια παραγγελία» σ' έναν άλλον, στη βάση πραγματικών οργανικών δεσμών μεταξύ των κλάδων), η διεπιστημονικότητα παραμένει επομένως μια μαγική πρακτική, χρησιμοποιούμενη από μια ιδεολογία, μέσα στην οποία κάποιοι επιστήμονες (ή υποτιθέμενοι - επιστήμονες) σχηματίζουν μια γενική φανταστική ιδέα για τον καταμερισμό της επιστημονικής εργασίας, για τις σχέσεις ανάμεσα στις επιστήμες και τις συνθήκες της «ανακάλυψης», έτσι ώστε να δίνουν στον εαυτό τους την εντύπωση ότι συλλαμβάνουν ένα αντικείμενο που τους ξεφεύγει. Πολύ συγκεκριμένα, η διεπιστημονικότητα

Θέσεις - τριμηνιαία επιθεώρηση

Σχέσεις μεταξύ κλάδων των γραμμάτων

Louis Althusser

είναι τις περισσότερες φορές το σύνθημα και η πρακτική της αυθόρμητης ιδεολογίας των ειδικών, που αμφιταλαντεύονται μεταξύ ενός θολού σπιριτουαλισμού και του τεχνοκρατικού θετικισμού.

Προπάντων αυτό λοιπόν: Οι εσφαλμένες ιδέες πρέπει να παραμερισθούν για ν' ανοίξει ο δρόμος στις ορθές ιδέες.

Ξανά, πρέπει ν' αναρωτηθούμε σε τι συνίσταται, μέσα στους κλάδους των γραμμάτων, η εφαρμογή μιας επιστήμης πάνω σ' ένα νέο αντικείμενο. Ξανά, πρέπει επίσης και' προπάντων να αναρωτηθούμε σχετικά με τη φύση της προϋπάρχουσας ιδεολογίας, και να ανιχνεύσουμε τις σύγχρονες μεταμφιέσεις της. Πρέπει τελικά να θέσουμε το ερώτημα των ερωτημάτων: αν οι επιστήμες του ανθρώπου είναι, εκτός από μερικές περιορισμένες εξαιρέσεις αυτό που νομίζουν ότι είναι, δηλαδή επιστήμες· ή αν στην πλειοψηφία τους δεν θα ήταν κάτι τελείως διαφορετικό, δηλαδή ιδεολογικές τεχνικές κοινωνικής προσαρμογής και αναπροσαρμογής. Αν συνέβαινε αυτό, δεν θα είχαν, όπως εκείνες διακηρύσσουν, διαρρήξει τις σχέσεις τους με την παλιά τους ιδεολογική και «πολιτιστική» πολιτική λειτουργία: θα δρούσαν μέσα από άλλες τεχνικές, περισσότερο τελειοποιημένες, και επιπλέον «επιτηδευμένες και πολύπλοκες», αλλά πάντα στην υπηρεσία του ίδιου σκοπού. Αρκεί να υποσημειώσουμε την άμεση σχέση που διατηρούν με μια ολόκληρη σειρά από άλλες τεχνικές, όπως οι μέθοδοι των human relations, και οι σύγχρονες μορφές των μέσων μαζικής ενημέρωσης, για να πεισθούμε ότι αυτή η υπόθεση δεν είναι φανταστική.

Αλλά τότε, όχι μόνο η ίδια η υπόσταση των επιστημών του ανθρώπου, αλλά και η υπόσταση της θεωρητικής άραξης, την οποία διατείνονται ότι έχουν, βρίσκεται σε αμφισβήτηση. Ερώτημα: Από τι είναι φτιαγμένη η διάταξη των μηχανισμών, που επιτρέπει σε μερικούς κλάδους να λειτουργούν σαν ιδεολογικές τεχνικές; Η φιλοσοφία θέτει αυτό το ερώτημα.

Σημειώσεις I. I' honnete homme: Είναι πρότυπο τον XVII αιώνα. Όπως γράφει ο Μολιέρος, ο τέλειος άνθρωπος είναι ο τίμιος άνθρωπος, αυτός που έχει μια ικανότητα να κρίνει τα πάντα. Συγκεντρώνει στο πρόσωπο τον την εξωτερική και ηθική κομψότητα ταυτόχρονα. Ανεξάρτητα από την καταγωγή του, δηλαδή αν είναι αστός η ευγενής, πρέπει να κατέχει τη μόνη αληθινή ευγένεια, αυτή της καρδιάς και πρέπει επίσης να ξέρει να ξεχωρίζει την προσωπική αρετή.

2. Η διεπιστημονικότητα είναι μια ιδεολογική πρόταση, ένα σύνθημα πολύ διαδεδομένο σήμερα, από το οποίο περιμένει κανείς την επίλυση προβλημάτων όλων των ειδών στις θετικές επιστήμες (μαθηματικά και φυσικές επιστήμες), στις επιστήμες του ανθρώπου και σ' άλλες πρακτικές... Είναι φανερό ότι κάτι σαν τη διεπιστημονικότητα ανταποκρίνεται σε μίαν αντικειμενική ανάγκη, από τη στιγμή που υπάρχει μια «παραγγελία» η οποία απαιτεί τη συντονισμένη συνεργασία ειδικών προερχόμενο «από διάφορους κλάδους του καταμερισμού εργασίας... θα επιχειρήσω να κάνω μια «διάκριση», επομένως «να τραβήξω μια διαχωριστική γραμμή», ανάμεσα στις ορθές προσφυγές στην τεχνική και επιστημονική συνεργασία και σε μια άλλη χρήση, ακατάλληλη, της διεπιστημονικότητας. (L. Althusser, Philosophie et Philosophie spontanee des savants σελ. 28,29)